

УДК 657.422.1

ГРОШОВІ КОШТИ ТА ЇХ ЕКВІВАЛЕНТИ ЯК ОБ'ЄКТИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Остафійчук С. М.

В складних умовах функціонування вітчизняних підприємств потребує детального вивчення питання обліку грошових коштів та їх еквівалентів, оскільки нерідко постають ситуації, коли господарська діяльність є прибутковою, проте підприємство не має грошових коштів для покриття своїх зобов'язань. Автором проаналізовано національні та міжнародні стандарти бухгалтерського обліку, погляди науковців щодо проблеми віднесення певних активів до складу грошових коштів та їх еквівалентів. Наголошено, що основним критерієм при визнанні активів грошовими коштами або їх еквівалентами має стати відповідно абсолютна і висока ліквідність. Наголошено автором на важливості застосування як прямого так і непрямого методів складання звіту про рух грошових коштів для потреб управління.

Ключові слова: грошові кошти, еквіваленти грошових коштів, бухгалтерський облік, ліквідність, звіт про рух грошових коштів.

ВСТУП

В сучасних складних умовах ведення господарської діяльності від наявності у підприємства грошових коштів залежить його платоспроможність, конкурентоспроможність, а звідси і ефективна діяльність та подальший розвиток. Бухгалтерський облік, як джерело інформації для прийняття управлінських рішень, відіграє надзвичайно важливу роль для правильної організації грошового обігу та розрахунків, у зміцненні платіжної дисципліни та ефективному використанні фінансових ресурсів.

Крім того у практика показує, що значної уваги потребує не лише прибутковість або збитковість діяльності підприємства, але і його здатність генерувати грошові кошти.

Як відомо, від достовірності отриманої користувачами інформації, яку несе бухгалтерський облік, прямо залежать прийняті ними рішення, проте сьогодні є дуже багато неоднозначних думок науковців, розбіжностей у вітчизняній та закордонній практиці щодо включення певних активів до грошових коштів та їх еквівалентів. Крім того, дискусійним залишається питання щодо смислового навантаження та використання інформації, яка відображена у звіті про рух грошових коштів. Тому ці проблеми потребують подальшого дослідження.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Питання обліку грошових коштів та їх еквівалентів розглядали Ф. Ф. Бутинець, С. Ф. Голов, В. В. Сопко, С. В. Калюга, С. Г. Хорунжий, Л. З. Шнейдман, О. Н. Литньов. Ці вчені досліджували питання теорії, методики, організації та аналізу обліку грошових коштів та їх еквівалентів. Однак, необхідним є поглибити ці дослідження, зокрема в частині включення активів до складу грошових коштів та їх еквівалентів, їх відображення у фінансовій звітності, смислового навантаження звіту про рух грошових коштів.

Методологія дослідження. Питання сутності грошових коштів та їх еквівалентів розкривались за допомогою методів, індукції та дедукції. Логічний метод був використаний при розробці пропозицій щодо відображення грошових коштів та їх еквівалентів у фінансовій звітності. Метод причинно-наслідкового зв'язку був використаний при дослідженні смислового навантаження звіту про рух грошових коштів.

Метою статті є конкретизація сутності грошових коштів та їх еквівалентів, удосконалення порядку заповнення звіту про рух грошових коштів. Відповідно до мети були визначені наступні завдання:

- конкретизувати, які саме активи можна відносити до складу грошових коштів та їх еквівалентів;
- запропонувати новий порядок заповнення звіту про рух грошових коштів, для забезпечення його зрозумілості і використанні в управлінні грошовими потоками.

1 ГРОШОВІ КОШТИ ТА ЇХ ЕКВІВАЛЕНТИ – НАЙЛІКВІДНІША ЧАСТИНА АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВА

У сучасних умовах реформування економіки України значно зростає увага користувачів звітності до здатності підприємства генерувати грошові кошти, які необхідні для підтримання його фінансової стійкості, ліквідності і платоспроможності. Від достовірності отриманої користувачами інформації прямо залежать їх рішення. Тому дослідження грошових коштів та їх еквівалентів і їх відображення у фінансовій звітності є дуже актуальним.

Для розв'язання даної проблеми потрібно спочатку розібратися в суті поняття грошові кошти та їх еквіваленти.

Безсумнівно, що головною характеристикою, яка повинна братись до уваги при віднесенні активу до складу грошових коштів або їх еквівалентів, є ліквідність, тобто можливість активу швидко перетворюватись у готівку з мінімальними втратами його вартості.

Грошові кошти повинні характеризуватись абсолютною ліквідністю.

Відповідно до П(С)БО 4 “Звіт про рух грошових коштів” [1] до грошових коштів включаються готівка, кошти на рахунках у банках та депозити до запитання, в той час як МСБО 7 [2] допускає віднесення до цієї категорії лише готівки в касі і депозитів до запитання. На нашу думку визначення грошових коштів, подане у П(С)БО 4 потребує уточнення, оскільки не можна включати до даної категорії абсолютно всі залишки на рахунках в банках, тому що їх ліквідність може сильно відрізнятись від абсолютної. Зокрема, кошти на строкових депозитних рахунках не можуть бути вільно перетворені у готівку, або використані для розрахунків до закінчення строку розміщення вкладу. Крім того згідно зі статтею 1074 ЦК України за рішенням суду у випадках, встановлених законом допускається обмеження права клієнта щодо розпорядження рахунком [3]. В цьому випадку залишки грошей на арештованих рахунках мають бути виключені зі складу грошових коштів і переведені в необоротні активи.

У МСБО 7 до грошових коштів та їх еквівалентів включаються банківські овердрафти. У П(С)БО 4 дане питання не визначене. Оскільки овердрафтом називають кредитування банком розрахункового рахунку клієнта для оплати ним розрахункових документів при недостатці або відсутності на розрахунковому рахунку клієнта-позичальника грошових коштів у межах встановленого ліміту, то на нашу думку, овердрафти слід обліковувати на рахунках короткострокових кредитів банків, оскільки включення їх до складу грошових коштів та їх еквівалентів спотворює реальний фінансовий стан підприємства.

Крім того невизначеним серед науковців залишається питання включення до грошових коштів залишків на депозитних рахунках. Так, М. Стрельніков залишки на депозитному рахунку пропонує відносити до поточних фінансових інвестицій [4]. Проте на нашу думку до поточних фінансових інвестицій можна включати строкові депозити терміном розміщення до 12 місяців, строкові депозити терміном розміщення більше 12 місяців – до довгострокових інвестицій, а депозити до запитання – до грошових коштів.

Проф. Ф. Ф. Бутинець визначає грошові кошти, як “сума готівки в касі підприємства, вільні грошові кошти, що зберігаються на поточному, валютному та інших рахунках в банку та інші кошти підприємства” [5]

Тому для потреб бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності, на нашу думку, до грошових коштів слід відносити готівку в касі підприємства, депозити до запитання, кошти на банківських рахунках, які вільно конвертуються у відомі суми грошових коштів і яким притаманний незначний ризик зміни вартості. У П(С)БО 4 поняття “еквівалентів грошових коштів” обмежене рамками категорії “фінансові інвестиції”, а не просто “інвестиції”, що методично більш правильно, оскільки загалом категорія “інвестиції” включає реальні та фінансові інвестиції, перші з яких рідко бувають короткостроковими і високоліквідними.

Але для правильності ведення бухгалтерського обліку та складання звітності з метою недопущення перекручення фінансової інформації потрібно чітко усвідомити відмінності між грошовими коштами та фінансовими інвестиціями. Дуже чітко їх виділяє С. Г. Хорунжий [6]: “По-перше, гроші – платіжний інструмент, а цінні папери – документи, що підтверджують права. По-друге, на відміну від кількісного обліку грошових коштів, за цінними паперами передбачається облік прав власності та обмежень щодо прав власності на цінні папери, а також облік зобов'язальних прав, що закріплені цінними паперами. По-третє, емітентом грошових коштів (зокрема паперових банкнот) є центральний банк держави, а емітентом цінних паперів може бути кожне підприємство”.

Еквіваленти грошових коштів за своєю суттю є чимось середнім між грошовими коштами та поточними фінансовими інвестиціями. Вони:

- які і грошові кошти характеризуються майже абсолютною ліквідністю;
- на відміну від грошових коштів, які оцінюються за номінальною вартістю, або вартістю, яка вказана на банківському, еквіваленти грошових коштів, як і фінансові інвестиції оцінюються відповідно до вимог П(С)БО 12 “Фінансові інвестиції” залежно від часу проведення оцінки (при придбанні, при вибутті, на дату балансу) та виду цінного паперу (ті, що утримуються підприємством до їх погашення; інші цінні папери).
- на відміну від грошових коштів здатні приносити дохід;
- на відміну від поточних фінансових інвестицій утримуються не для отримання доходу, а для забезпечення платоспроможності суб'єкта господарювання;
- як правило здійснюються на коротший термін, ніж поточні фінансові інвестиції (згідно М(С)БО 7 еквіваленти грошових коштів володіють строком погашення до 3 місяців з дати придбання [2]).

Ми поділяємо думку Л. З. Шнейдмана, директора Департаменту регулювання державного фінансового контролю, аудиторської діяльності і бухгалтерського обліку Міністерства фінансів Російської федерації [7]:

“При визначенні складу еквівалентів грошових коштів необхідно уникати формального, спрощеного застосування критерію терміну обігу. Термін в три місяці, згаданий у параграфі 7 МСФЗ 7, не слід розглядати як абсолютну вимогу. У кожному треба враховувати конкретні факти і обставини, зокрема стабільність ставки відсотка в даних умовах, стабільність ставки протягом певного часу, шанси того, що подібна стійкість буде мати місце і в подальшому. Крім того, навіть якщо термін погашення фінансового інструменту становить менше трьох місяців з дати придбання, але є сумніви, що позичальник погасить свої зобов'язання в повній сумі при настанні відповідного строку, то інвестиції в такий інструмент не повинні розглядатися як еквівалент грошових коштів”.

Тобто короткий строк погашення фінансової інвестиції не варто брати за ключовий критерій при включенні її до складу еквівалентів грошових коштів. Таким основним критерієм має стати висока ліквідність.

Таким чином для задоволення інформаційних потреб користувачів звітності підприємства необхідно:

- в наказі про облікову політику передбачити конкретні способи віднесення фінансових інвестицій до еквівалентів грошових коштів, зокрема: термін погашення до 3 місяців; в основному боргові цінні папери, які можна в будь-який момент обміняти на визначену суму грошових коштів;
- основні аспекти обліку еквівалентів грошових коштів відобразити у Примітках до фінансової звітності.

2 ПРОБЛЕМИ СКЛАДАННЯ ЗВІТУ ПРО РУХ ГРОШОВИХ КОШТІВ ТА ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ

Інформація про наявність і рух грошових коштів та їх еквівалентів, відображена на рахунках третього класу, узагальнюється у фінансовій і управлінській звітності, важливе місце серед якої займає звіт про рух грошових коштів. Більшість сучасних економістів вважають звіт про рух грошових коштів складною, заплутаною, незрозумілою формою, складання якої ґрунтується на підтасуванні значень у його статтях для виведення тієї ж суми залишку грошових коштів на кінець звітного періоду, що і в балансі.

Проте для прийняття виважених управлінських рішень не варто недооцінювати інформацію, яку можна отримати із Звіту про рух грошових коштів. Він доповнює інформацію, яка подається у Балансі та Звіті про фінансові результати. Зокрема, Баланс відображає фінансовий стан підприємства на певну дату, а Звіт про рух грошових коштів пояснює зміни в його найліквідніших активах, які відбулися між датами Балансу. У свою чергу, Звіт про фінансові результати надає інформацію про прибутковість діяльності підприємства, але не показує інформацію про надходження і вибуття грошових коштів у результаті цієї діяльності. Причиною є те, що Звіт про фінансові результати складається згідно з принципом нарахування: доходи і витрати відображаються в момент їх виникнення, незалежно від дати надходження або сплати грошових коштів. Натомість, Звіт про рух грошових коштів складається за касовим методом, відповідно до якого інформація в цій формі звітності відображається за умови фактичного надходження та використання грошових коштів.

Цієї ж думки дотримується і С. Максудов [8, с.4]: “На жаль, в зв'язку з необхідністю визначати і бухгалтерський і податковий прибуток (із значними розбіжностями в порядку їх визначення) такі канонічні показники діяльності підприємства як фінансовий результат, прибуток, рентабельність, втратили частину своєї економічної сутності в зв'язку з тим керівників підприємства все більше цікавить не стільки питання отримання прибутку, скільки рух грошових коштів підприємства”.

Звіт про рух грошових коштів заповнюється вітчизняними підприємствами відповідно до П(С)БО 4, а компаніями, які складають фінзвітність за міжнародними стандартами, - відповідно до МСБО 7. При цьому, між цими стандартами існують відмінності, зокрема, в порядку включення надходження і сплати відсотків та дивідендів до певних видів діяльності. Згідно П(С)БО 4 відсотки сплачені класифікують як грошові потоки від операційної діяльності, а відсотки отримані – як грошові потоки від інвестиційної діяльності, сплачені дивіденди – грошові потоки від фінансової діяльності, отримані дивіденди – грошові потоки від інвестиційної діяльності. М(С)БО 7 не дає однозначної відповіді щодо класифікації таких грошових потоків. Воно дозволяє класифікувати дані грошові потоки наступним чином:

- сплачені відсотки – операційна (оскільки вони входять до визначення прибутку або збитку) або фінансова діяльність (бо вони є витратами на одержання фінансових ресурсів);
- отримані відсотки – операційна (оскільки вони входять до визначення прибутку або збитку) або інвестиційна діяльність (оскільки вони є доходом від інвестицій);
- дивіденди сплачені – операційна (для полегшення оцінки користувачами фінансових звітів здатності суб'єкта господарювання сплачувати дивіденди з грошових потоків від операційної діяльності) або фінансова діяльність (бо вони є витратами на одержання фінансових ресурсів);
- дивіденди отримані – операційна (оскільки вони входять до визначення прибутку або збитку) або інвестиційна діяльність (оскільки вони є доходом від інвестицій).

Кінцевою метою складання Звіту про рух грошових коштів є визначення чистого руху грошових коштів за звітний період, який можна описати наступним рівнянням (1):

$$\Delta GK = \Delta GK_{\text{ОД}} + \Delta GK_{\text{ІД}} + \Delta GK_{\text{ФД}}, \quad (1)$$

де ΔGK – чистий рух грошових коштів за звітний період;

$\Delta GKOD$ - чистий рух коштів від операційної діяльності;

$\Delta GKID$ - чистий рух коштів від інвестиційної діяльності

$\Delta GKFD$ - чистий рух коштів від фінансової діяльності.

Достовірність відображення у Звіті про рух грошових коштів сум грошових потоків від різних видів діяльності залежить від правильності ведення бухгалтерського обліку, зокрема від проставлення бухгалтером відповідної кореспонденції.

При складанні Звіту про рух грошових коштів потрібно пам'ятати його зв'язок з:

1) Балансом (2):

$$\Delta GK = \Delta BK + \Delta З - \Delta НГА, \quad (2)$$

ΔBK – зміна величини власного капіталу;

$\Delta З$ – зміна величини зобов'язань;

$\Delta НГА$ – зміна величини негрошових активів (різниця між активами і грошовими коштами).

2) Звітом про фінансові результати (3):

$$\Delta GK = (Д - НГД) - (В - НГВ) = \begin{cases} ЧП - НГВ - НГД \\ ЧЗ - НГВ - НГД \end{cases} \quad (3)$$

$Д$ – доходи

$В$ – витрати

$НГД$ – не грошові доходи;

$НГВ$ – не грошові витрати;

$ЧП$ – чистий прибуток;

$ЧЗ$ – чистий збиток.

МС(БО) 7 дозволяє складати звіт про рух грошових коштів за прямим чи непрямим методом на вибір суб'єкта господарювання, при цьому заохочується використання саме прямого методу. П(С)БО 4 складання названого звіту передбачається непрямим методом.

Згідно з прямим методом, інформацію про основні класи валових надходжень грошових коштів і валових виплат грошових коштів від операційної діяльності можна отримати:

а) з облікових реєстрів суб'єкта господарювання;

б) шляхом коригування продажу, собівартості проданої продукції (дохід у вигляді відсотків та подібний дохід, витрати на відсотки та подібні витрати для фінансової установи), а також інших статей у звіті про прибутки та збитки щодо:

-змін протягом періоду в запасах і дебіторській та кредиторській заборгованості;

-інших негрошових статей;

-інших статей для яких вплив грошових коштів є грошовими потоками від інвестиційної або фінансової діяльності.

Згідно з непрямим методом, чисті грошові потоки від операційної діяльності визначаються шляхом коригування прибутку або збитку відповідно до впливу:

а) змін протягом періоду в запасах і дебіторській та кредиторській заборгованості від операційної діяльності;

б) негрошових статей, таких як амортизація, забезпечення, відстрочені податки, нереалізовані прибутки та збитки від обміну валют, нерозподілений прибуток від асоційованих підприємств і частки меншості;

в) всіх інших статей, для яких вплив грошових коштів є грошовими потоками від інвестиційної або фінансової діяльності [2].

Зрозуміло, що прямий метод дозволяє побачити основні джерела надходжень та виплат грошових коштів та їх еквівалентів від операційної діяльності, що є дуже корисним для прогнозування майбутніх грошових потоків та контролю фактичних, виявлення відхилень. Непрямий метод дозволяє виявляти причини відхилень чистого прибутку від чистого грошового потоку, "...прослідкувати весь шлях, який проходять фінансові ресурси для того, щоб перетворитися у грошову форму".[9].

На нашу думку, підприємствам варто складати Звіт про рух грошових коштів, як за прямим методом, так і за непрямим одночасно. При цьому визначення надходжень і виплат грошових коштів за прямим методом варто здійснювати протягом звітного періоду шляхом внесення коригувань і визначення сум належних до відповідного виду діяльності (операційної, фінансової, інвестиційної) одночасно із формуванням бухгалтерських проведення по конкретній господарській операції. Можливо це здається трудомісткою роботою? Проте на сучасних підприємствах із автоматизованою системою бухгалтерського обліку дані маніпуляції обмежуються проставлянням галочок у окремих клітинках при внесенні кореспонденції по господарській операції (в разі внесення незначних змін в алгоритм бухгалтерської програми). В той час, як менеджери отримують дуже важливу інформацію для планування майбутніх грошових потоків, зокрема можливість виділення грошових потоків від операційної діяльності в розрізі структурних підрозділів. Крім того, таким методом звіт про рух грошових коштів можна будувати за станом на будь-яку дату, що принципово важливо для прийняття оперативних управлінських рішень. Таким чином підприємство отримає повну картину про рух грошових коштів в розрізі основних статей надходжень і

виплат грошових коштів (запропонований прямий метод) та причин відхилення чистого грошового потоку від чистого прибутку (непрямий метод).

Важливим, на нашу думку, є оперативне управління грошовими потоками, оскільки навіть при прибутковій діяльності підприємства у довгостроковій перспективі, у нього можуть виникнути труднощі із платоспроможністю, що може призвести до банкрутства. Тому бухгалтерський дохід має оцінюватися з позицій зростання величини грошових коштів.

ВИСНОВКИ

Ліквідність - визначальна характеристика грошових коштів та їх еквівалентів.

Для потреб бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності, на нашу думку, до грошових коштів слід відносити готівку в касі підприємства, депозити до запитання, кошти на банківських рахунках, які характеризуються абсолютною ліквідністю, тобто можуть у будь-який момент бути використані для здійснення розрахунків або обміняні на готівку.

Еквіваленти грошових коштів за своєю суттю є чимось середнім між грошовими коштами та поточними фінансовими інвестиціями. Практика показує, що короткий строк погашення фінансової інвестиції не варто брати за ключовий критерій при включенні її до складу еквівалентів грошових коштів. Таким основним критерієм має стати висока ліквідність.

На нашу думку, підприємствам варто складати Звіт про рух грошових коштів, як за прямим методом, так і за непрямим одночасно. При цьому визначення надходжень і виплат грошових коштів за прямим методом варто здійснювати протягом звітного періоду шляхом внесення коригувань і визначення сум належних до відповідного виду діяльності (операційної, фінансової, інвестиційної) одночасно із формуванням бухгалтерських проведення по конкретній господарській операції. Це дасть змогу бачити рух грошових коштів в розрізі основних статей надходжень і виплат грошових коштів (модифікований прямий метод) та причин відхилення чистого грошового потоку від чистого прибутку (непрямий метод).

Крім того подальшого детального дослідження потребують питання організації та методики обліку грошових коштів та їх еквівалентів, оперативного економічного аналізу.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 4 "Звіт про рух грошових коштів", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.03.99 № 87 / Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. МСБО 7 Звіт про рух грошових коштів / Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.03 № 435-IV / Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Стрельников М. Особенности размещения и учета на предприятии банковских депозитов / М. Стрельников // Вестник бухгалтера и аудитора Украины. – 2005. - № 1-2. – С. 44-45.
5. Бутинець Ф. Ф. Теорія бухгалтерського обліку: підручник для студентів вузів спеціальності 7.050106 "Облік і аудит": вид. 2-е, доп. і перероб. / Франц Францович Бутинець. – Житомир: ЖІПІ, 2000. – 640 с.
6. Хорунжий С. Г. Виконання угод з цінними паперами в депозитарній системі / С. Г. Хорунжий // Фінансові ризики. – 2001. - № 1.
7. Шнейдман Л. З. Что в мсфо означает понятие "эквиваленты денежных средств"? / Леонид Зиновьевич Шнейдман / Режим доступу до статті: <http://www.lawmix.ru>.
8. Максутов С. Учет и анализ денежных потоков предприятия / С. Максутов // Вестник бухгалтера и аудитора Украины. – 2002. - № 18. – С. 4-7.
9. Лытнев О. Н. Основы финансового менеджмента: Учеб. пособие. Ч. 1 / О. Н. Лытнев. – Калининград: Калининградский государственный университет, 2000. – 118 с.

Остафійчук Сергій Миколайович, здобувач ДВНЗ "Ужгородський національний університет", тел. +380954724768, e-mail: Ostafiychuk_Serhiy@I.ua